

УДК 336.71.001.76

DOI: 10.32342/2074-5362-2018-24-6

С.В. Кузьмінов, Ю.А. Задоя

ІННОВАЦІЇ У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Статтю присвячено уточненню поняття інновацій у банківській діяльності та обґрунтуванню їх класифікації, що формує необхідні передумови для управління ними. Запропоновано класифікувати інновації за ступенем їх інноваційності (відносні і абсолютні інновації) та за сферою поширення результатів (внутрішні та зовнішні інновації). Проведений аналіз зв'язку запровадження інновацій зі змінами правового поля дозволяє визначитися з можливими напрямками державного регулювання цих процесів. Основним об'єктом державного впливу має бути запровадження відносних та абсолютних інновацій зовнішньої орієнтації.

Ключові слова: *фінансові і банківські інновації, інноваційний банківський продукт, правове поле інноваційної діяльності.*

Діяльність у будь-якій сфері сучасного суспільства може бути ефективною лише за умови широкого використання інновацій. Банківська сфера не тільки не є винятком, а навпаки, відзначається особливою чутливістю до запровадження чогось нового як у самих установах, так і при наданні відповідних послуг. Цифрова економіка, яка все більше проникає у наше життя, інколи змінює не тільки форму надання банківської послуги та її процедуру, але й саму суть відносин, що складаються між банком та клієнтом. З одного боку, це розширює можливості використання грошово-кредитних інструментів впливу на процеси, що відбуваються у реальному секторі економіки, а з іншого – може створювати додаткові загрози стабільності системи та інколи є підґрунтям для різноманітних зловживань. Тому сьогодні надзвичайно важливим є чітке розуміння суті інновацій, механізмів їх впливу на діяльність банківських установ та визначення тих інноваційних процесів у банківській діяльності, які потребують особливого регулювання з боку держави.

Питання банківських інновацій досить активно досліджується як у вітчизняній, так і у зарубіжній науковій літературі. Серед закордонних дослідників, які зробили значний внесок у дослідження фінансових інновацій слід назвати таких, як З. Боді, Б. Грехем, П.Ф. Друкер, К. Девіс, Р. Зінгалес, Р. Мертон, Х. Мінські, Ф. Мишкін, Й. Шумпетер, М. Юнус та ін. Вагомі результати містять і праці українських науковців, зокрема Г. Азаренкової, О. Барановського, С. Єгоричевої, М. Крупки, С. Леонова, І. Лютого, Т. Медвідь, Н. Пантелєєвої, Р. Слав'юка та ін. Однак спостерігаються розбіжності у визначенні самого поняття «банківська інновація», що багато в чому залежить від мети, яку перед собою ставить дослідник. І хоча зроблено узагальнення підходів до визначення інновацій та проаналізовано відмінності між ними [1; 2; 3], поки не досягнуто за-

гального уявлення про ці процеси, що ускладнює як запровадження самих інновацій, так і регулювання їх з боку держави.

Метою нашого дослідження є уточнення поняття «інновації у банківській діяльності» та обґрунтування їх класифікації, що формує необхідні передумови для управління ними.

Найбільш поширеним в економічній літературі є дослідження фінансових інновацій. За більш-менш загальним визнанням «фінансові інновації – це виникнення нових ідей або вдосконалення (комбінація) вже відомих, які мають на меті збільшення прибутковості або зниження ризиковості фінансових операцій та реалізуються у формі фінансового продукту чи технології» [4]. Це досить широке поняття, яке охоплює не тільки сферу банківської діяльності, а й інші фінансові відносини (скажімо, ринок цінних паперів, формування та використання бюджетів, валютні операції тощо).

Разом із тим буде не зовсім коректно банківські інновації розглядати лише як частину фінансових інновацій, оскільки у цьому випадку інновації будуть обмежені лише банківськими продуктами та технологіями. На жаль, деякі дослідники ототожнюють поняття «банківські інновації» та «інноваційні банківські продукти». Так, наприклад, О.А. Кириченко та В.І. Міщенко пишуть: «Як синтетичне поняття банківська інновація, або сукупність нових банківських продуктів і послуг, – це результат діяльності банку, направленої на отримання додаткових доходів у процесі створення сприятливих умов формування й розміщення ресурсного потенціалу з допомогою нововведень, які сприяють отриманню прибутку клієнтом» [5]. З таким визначенням важко погодитися з кількох причин. По-перше, якщо банківські інновації обмежити тільки новими банківськими продуктами, то з поля зору «випадають» ті інновації, які стосуються, наприклад, внутрішніх банківських процедур та не реалізуються у нових продуктах. По-друге, метою інновацій може бути не тільки «отримання додаткових доходів», а й інші – зменшення витрат, поліпшення іміджу, соціальні ефекти тощо. По-третє, нововведення не завжди «сприяють отриманню прибутку клієнтом». Вони можуть просто економити його час або надавати такі послуги, результати яких не вимірюються у грошах.

На наш погляд, до визначення інновацій у банківській діяльності слід підходити із загальнонаукових позицій, згідно з якими інновацією є результат інноваційної діяльності, спрямованої на поліпшення виконання певною структурою покладених на неї функцій. Тоді інновацією стосовно до банків будуть будь-які зміни, які дозволять поліпшити обслуговування клієнтів та підвищити ефективність самої діяльності банків як інституцій.

Саме такий підхід містить визначення інновацій, яке наводить у своїй дисертації О.І. Іванова: банківські інновації – це «кінцевий результат інноваційної діяльності, специфічний вид фінансових інновацій, реалізованих банками на фінансових ринках або у власній діяльності у формі нового або вдосконаленого банківського продукту, послуги, процесу, організаційної форми або технології з метою більш ефективного формування та розміщення ресурсного потенціалу комерційного банку» [6]. Воно закладає основи для здійснення класифікації інновацій у сфері банківської діяльності.

Проведення класифікації інновацій є важливим етапом їх пізнання та дозволяє з'ясувати їхні наслідки як для самої банківської установи, так і для

її зовнішнього середовища. Слід також погодитися з думкою, що вдала класифікація інновацій «становить основу побудови економічного і організаційно-управлінського механізму для реалізації інновацій і просування банківських продуктів» [7, с. 325].

В економічній літературі існують численні класифікації банківських інновацій, які залежать від вибору класифікаційної ознаки. Остання, у свою чергу, визначається метою дослідження. Наприклад, класифікують інновації за причинами, які їх викликають, сферою використання, глибиною змін, результативністю тощо [7].

На наш погляд, з точки зору управління інноваційною діяльністю та запровадження її результатів найбільш продуктивною може бути класифікація інновацій за такими ознаками, як ступінь інноваційності та сфера поширення результатів.

За ступенем інноваційності слід говорити про відносні інновації та абсолютні інновації (інколи в економічній літературі їх називають реактивними та стратегічними [8]). Відносні інновації означають, що банк запроваджує щось нове відносно свого попереднього досвіду, але таке, що уже успішно використовується іншими (скажімо, інтернет-банкінг). Такі інновації за своєю суттю найчастіше є простим тиражуванням певних дій чи продуктів (можливо, дещо удосконаленим), можуть змінювати конкурентну позицію банку, але не ведуть до змін у самій банківській системі. Інновації «наздоганяючого» характеру можна також назвати екстенсивними інноваціями, які збільшують сферу їх поширення та підвищують доступність до них.

Однією з відносних інновацій, яка екстенсивно поширюється у банківській системі України, є підключення банків до карткових платіжних систем. Резерви такого підключення ще досить суттєві. Адже же станом на 1 січня 2016 р. тільки 77,2% банків були членами цих систем. Більше того, емісія платіжних карток розподілена між банками надзвичайно нерівномірно. З 59,3 млн шт., які емітовані в Україні, на частку ПАТ КБ «Приватбанк» припадає 29,8 млн шт. (50%), АТ «Ощадбанк» – 8,9 млн шт. (15%), АТ «Райффайзен Банк Аваль» – 4,3 млн шт. (7%). Частка ж усіх інших банків лише трохи перевищує 25% [9]. За цих умов нові банки – члени карткових систем зможуть цим кроком поліпшити своє конкурентне становище, однак навряд чи займуть лідируючі позиції.

Разом із тим відносними інноваціями не слід нехтувати. Адже сама «відносність» залежить від бази, з якою порівнюється та чи інша інновація. Наприклад, інновація може бути не новою для банківської системи як такої, але досить оригінальною для діяльності банків в Україні. Скажімо, міжнародні розрахункові системи не є чимось абсолютно новим, але безпосереднє підключення до них українського банку може принести йому вагомий переваги на українському ринку банківських послуг.

Інакше складається справа з абсолютними інноваціями, коли запроваджується щось взагалі нове, раніше ніким не використовуване. Свого часу прикладом абсолютної інновації було запровадження електронного підпису у банківській сфері. Абсолютні інновації змінюють систему в цілому. Їх можна також вважати інтенсивними інноваціями. Вони можуть значно по-

ліпшити конкурентну позицію ініціатора, особливо коли їх тиражування ускладнюється економічними або правовими обмеженнями.

Однак досить часто абсолютні інновації у банківській сфері (як і в інших сферах) можуть принести результат тільки при досягненні критичності у їх поширенні. Прикладом може служити запровадження нової системи розрахунків та грошових переказів, у якій має бути задіяна ціла група банків. У цьому випадку ініціатор інновацій буде сприяти їх поширенню серед партнерів, залишаючи за собою певне привілейоване становище.

Залежно від *сфери поширення результатів* інновацій їх можна класифікувати на внутрішні та зовнішні. Внутрішні інновації пов'язані з поліпшенням роботи банківської установи, поліпшуючи перебіг тих процесів, які відбуваються безпосередньо у самому банку. Прикладом може служити запровадження ПАТ КБ «Приватбанк» внутрішнього електронного документообігу. Це зробило більш ефективною координацію та взаємодію структурних підрозділів, автоматизувало контроль виконання та персоніфікувало відповідальність виконавців. Було оптимізовано інформаційні потоки, що дозволило зменшити витрати самого банку на виконання його функцій. Конкурентоспроможність банку за цим параметром зросла. Однак це зовсім не позначилося на взаємодії банку з клієнтами та партнерами.

Внутрішні інновації є справою самого господарюючого суб'єкта. Вони жодним чином не регламентуються спеціальними правовими нормами. Головне, щоб такі інновації не порушували норм загального правового поля (трудового законодавства, безпекового законодавства тощо).

Зазвичай можливості впливу внутрішніх інновацій на конкурентну позицію банку досить обмежені. Вони можуть її дещо поліпшити, але змінити кардинально не в змозі. Разом із тим такі інновації досить часто спрямовані на розвиток самого колективу установи, формування корпоративної культури та відповідного соціального клімату. Ці фактори хоч і не безпосередньо, а опосередковано, але сприяють підвищенню конкурентоспроможності банку та поліпшенню його ринкової позиції.

Зовнішні інновації позначаються на взаємодії банку із зовнішнім середовищем (клієнтами та партнерами). Однією з найбільш поширеніших форм зовнішніх інновацій, здатних радикально впливати на конкурентну позицію банку, є інноваційний банківський продукт. Однак, оскільки він, як правило, пов'язаний з інтересами новатора та може нести в собі додаткові ризики для клієнта, запровадження інноваційного банківського продукту досить часто регламентується спеціальними правовими нормами та обмеженнями, дотримання яких становить найбільшу складність для українських банків.

Запропонована класифікація банківських інновацій дає можливість систематизувати уявлення про правове регулювання їх запровадження. На рис. 1 показано принципний зв'язок виду інновації з потребами зміни правового поля. Відносні інновації, які мають поширення лише всередині банку, не потребують змін правових норм, оскільки, по-перше, те, що є інноваційним для цього банку, уже працює в інших структурах і нормативно урегульоване, а по-друге, інновація не виходить за межі самого банку, і її запровадження є справою самого господарюючого суб'єкта.

Схожа ситуація складається і з відносними інноваціями, спрямованими назовні. Найсуттєвіша відмінність полягає в тому, що запровадження цих інновацій, як правило, регулюється спеціальним правовим полем (у нашій країні, наприклад, Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», іншими законодавчими актами України та нормативно-правовими актами Національного банку України). Воно не стає на заваді запровадження банками інноваційних продуктів, оскільки вже існує практика їх використання іншими установами.

Вид інновацій	Внутрішні	Зовнішні
Відносні	Існуюче загальне правове поле	Існуюче спеціальне правове поле; інколи потребує змін
Абсолютні	Можуть потребувати внесення змін до правового поля	Як правило, потребують змін до правового регулювання

Рис. 1. Правове регулювання запровадження банківських інновацій

Разом із тим інколи виникає потреба у змінах спеціального правового поля. Цьому може бути щонайменше дві причини. По-перше, якщо інновація уже використовується у банківській практиці інших країн, але для України запроваджується вперше, її використання не урегульовано нормативно. По-друге, коли в нормативних документах є певні обмеження щодо поширення тих чи інших послуг для певної категорії банків. Найчастіше це стосується обмежень, пов'язаних з використанням бюджетних коштів або кредитуванням спеціальних державних програм. Право на здійснення цих операцій надається державним банківським установам, і без змін нормативної бази поширення таких інноваційних продуктів на приватні банки є неможливим.

Абсолютні інновації (чи внутрішньої, чи зовнішньої орієнтації) найчастіше потребують змін до правового поля. Характерним прикладом такої абсолютної інновації можуть бути банківські продукти, пов'язані з криптовалютою. Правове поле виявилось не готовим до появи цього фінансового феномена. У деяких країнах уже з'явилося законодавство, яке визначає статус криптовалюти та можливості фінансових установ (зокрема і банків) пропонувати продукти, базовані на ній. В Україні ж це питання перебуває лише на стадії обговорення.

Таким чином, запропонована класифікація банківських інновацій та проведений аналіз зв'язку їх запровадження зі змінами правового поля дозволяють визначитися з можливими напрямками державного регулювання цих процесів. Основним об'єктом державного впливу має бути запровадження відносних та абсолютних інновацій зовнішньої орієнтації з двоюкою метою: з одного боку, стимулювати інноваційність діяльності банківського сектора, а з іншого – мінімізувати ризики клієнтів та партнерів банків, пов'язані із запровадженням інновацій. Розробка механізмів та визначення інструментів державного регулювання інноваційної діяльності банків може стати предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Пантелєєва Н.М. Фінансові інновації в банківській системі: теорія, методологія, практика: монографія / Н.М. Пантелєєва. – К.: УБС НБУ, 2013. – 526 с.
2. Яковенко С.Н. Финансовые инновации в деятельности коммерческих банков: теоретико-экономические аспекты [Електронний ресурс]. / С.Н. Яковенко, А.А. Тимченко // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 2. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=8600>
3. Золотарьова О.В. Інноваційні банківські продукти та специфіка їх впровадження в Україні / О.В. Золотарьова, А.А. Чекал // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2016 – Вип. 16, ч. 1. – С. 112–115.
4. Белінська Г.В. Ринок фінансових інновацій: сутність, особливості та передумови створення / Г.В. Белінська // Наукові праці НДФІ. – 2016. – № 1 (74). – С. 137–149.
5. Кириченко О.А. Банківський менеджмент / О.А. Кириченко, В.І. Міщенко. – К.: Знання, 2005. – С. 768.
6. Иванова О.И. Банковские инновации и направления их развития в РФ: автореферат дис. ... канд. экон. наук. / О.И. Иванова. – Краснодар, 2011. – С. 11.
7. Фрасенюк А.М. Сучасні підходи до класифікації банківських інновацій / А.М. Фрасенюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2009. – Вип. 84 (ч. II). – С. 324–329.
8. Викулов В.С. Типология банковских инноваций / В.С. Викулов // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 75–82.
9. Звіт про діяльність у 2015 році в Україні платіжних систем та систем переказу коштів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76254&cat_id=36042

References

1. Pantyelyeyeva N.M. (2013) *Finansovi innovatsiyi v bankivskiy systemi: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Financial innovations in the banking system: theory, methodology, practice], Kyiv, UBS NBU, 526 p.
2. Yakovenko S.N., Timchenko A.A. (2013) *Finansovyye innovatsii v deyatel'nosti kommercheskikh bankov: teoretiko-ekonomicheskiye aspekty* [Financial Innovations in the Activities of Commercial Banks: Theoretical and Economic Aspects], *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*, no 2, Available at: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=8600> – (accessed 15 May 2018).
3. Zolotariova O.V., Chekal A.A. (2016) *Innovatsiyni bankivski produkty ta spetsyfika yikh vprovadzhennya v Ukrayini* [Innovative banking products and the specifics of their implementation in Ukraine], *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky*, issue 16, part 1, pp. 112-115.p
4. Belinska H.V. (2016) *Rynok finansovykh innovatsiy: sutnist', osoblyvosti ta peredumovy stvorennya* [The market of financial innovations: the essence, features and prerequisites of creation], *Naukovi pratsi NDFI*, no. 1 (74), P. 137-149.

5. Kyrychenko O.A., Mishchenko V.I. (2005) *Bankivskyi menedzhment* [Banking Management], Kyiv, Znannya Publ., P. 768.

6. Ivanova O.I. (2011) *Bankovskiyе innovatsii i napravleniya ikh razvitiya v RF: avtoreferat diss... kand. ekon. nauk* [Banking innovations and directions of their development in the Russian Federation], Krasnodar, P. 11.

7. Fraseniyuk A.M. (2009) *Suchasni pidkhody do klasyfikatsiyi bankivskiykh innovatsiy* [Modern Approaches to the Classification of Banking Innovations], *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, issue 84 (part II), pp. 324-329.

8. Vikulov V.S. (2004) *Tipologiya bankovskikh innovatsiy* [Typology of banking innovations], *Finansovyy menedzhment*, no 6, pp.75-82.

9. *Zvit pro diyalnist u 2015 rotsi v Ukrayini platizhnykh system ta system perekazu koshtiv* [Report on the activity of payment systems and money transfer systems in Ukraine in 2015], Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76254&cat_id=36042 (accessed 15 May 2018).

Статья посвящена уточнению понятия инноваций в банковской деятельности и обоснованию их классификации, что формирует необходимые предпосылки для управления ними. Предложено классифицировать инновации по степени их инновационности (относительные и абсолютные инновации) и сфере распространения результатов (внутренние и внешние инновации). Проведенный анализ связи внедрения инноваций с изменениями правового поля позволяет определиться с возможными направлениями государственного регулирования этих процессов. Основным объектом государственного воздействия должно быть внедрение относительных и абсолютных инноваций внешней ориентации.

Ключевые слова: *финансовые и банковские инновации, инновационный банковский продукт, правовое поле инновационной деятельности.*

The article is devoted to clarification of the notion of innovation in banking activities and the substantiation of their classification, which forms the necessary preconditions for their management. It is proposed to classify innovations by the degree of their innovativeness (relative and absolute innovations) and by the sphere of results dissemination (internal and external innovations). The analysis of the connection between the innovation introduction and changes in the legal field allows us to determine the possible directions of state regulation of these processes. The main object of state influence should be the introduction of relative and absolute innovation of external orientation.

Key words: *financial and bank innovations, innovative banking product, legal field of innovation activity.*

Одержано 21.03.2018.